

dr hab. Jolanta Mazurkiewicz-Sokołowska, prof. US
Instytut Filologii Germańskiej
Wydział Filologiczny
Uniwersytet Szczeciński

Szczecin, dnia 7.09.2015 r.

Recenzja pracy doktorskiej p. mgr Alicji Gąszczyk na temat: *Mehrsprachigkeit im deutsch-polnischen Grenzraum zwischen Anspruch und Wirklichkeit. Eine kontrastive Bestandsaufnahme unter Nutzung diskurslinguistischer Methoden* (Wielojęzyczność w polsko-niemieckim regionie przygranicznym między oczekiwaniami a rzeczywistością)

Pani mgr Alicja Gąszczyk w pracy na temat: *Mehrsprachigkeit im deutsch-polnischen Grenzraum zwischen Anspruch und Wirklichkeit. Eine kontrastive Bestandsaufnahme unter Nutzung diskurslinguistischer Methoden* (Wielojęzyczność w polsko-niemieckim regionie przygranicznym między oczekiwaniami a rzeczywistością) podejmuje bardzo aktualny we współczesnym świecie problem dynamicznego wzajemnego przenikania się języków i kultur w obszarach pogranicza. Ten szczególnie ważny w zjednoczonej/jednoczącej się Europie problem Autorka analizuje w odniesieniu do niemiecko-polskiego pogranicza, uwzględniając w swym badaniu trzy regiony: Ahlbeck/Świnoujście, Frankfurt(Oder)/Słubice, Görlitz/Zgorzelec. Oceny dokonuje w oparciu o wywiady przeprowadzone wśród ich mieszkańców. Ogniskuje swe zainteresowanie na środowisku związanym z dwujęzyczną edukacją przedszkolną. Bada głównie osoby dorosłe: rodziców, opiekunów i wychowawców, ale także i dzieci.

Rozprawa dotyczy dyskursu na temat polityki językowej w Unii Europejskiej. Rozważania swe Autorka prowadzi w kontekście instytucjonalnych działań Unii Europejskiej na poziomie ogólnym i na poziomie krajów członkowskich, na przykładzie Niemiec i Polski.

Celem pracy jest odpowiedź na pytanie, czy i w jakim stopniu europejski dyskurs o wielojęzyczności zaznacza się w świadomości mieszkańców niemiecko-polskiego pogranicza.

Praca składa się z siedmiu rozdziałów, w tym wstępu i podsumowania. Całość poprzedza przedmowa, a kończą aneks, wykaz rycin, wykaz tabel, liczący 19 stron wykaz bibliografii i streszczenie w języku polskim.

We *Wstępie* Autorka podkreśla za Voglem (2010), że w regionie niemiecko-polskiego pogranicza języki niemiecki i polski stanowią tzw. języki drugie a nie języki obce, za które uważać należy języki inne niż te dwa wymienione. Obszary pogranicza stanowiąc mają doskonałe laboratoria wielojęzycznej, wielokulturowej Europy, jako że kontakt z językiem drugim wykracza poza sale lekcyjne. Autorkę interesuje pogląd mieszkańców pogranicza

dotyczący tej kwestii. Podkreśla ona, że odmienny sposób postrzegania języka sąsiada w Niemczech i w Polsce jest problemem politycznym.

Uzupełniłabym to stwierdzenie o aspekt społeczny i gospodarczy, poruszając przy tym kwestię statusu każdego z tych języków. W ten sposób kolejne stwierdzenie Autorki o zdecydowanie większym zainteresowaniu językiem niemieckim w Polsce niż językiem polskim w Niemczech zostałyby osadzone w szerszym kontekście.

W centrum rozważań Autorki znajduje się motywacja Niemców do nauki języka polskiego.

Doktorantka podkreśla, że prezentowane przez nią wyniki mają charakter hipotez i wymagają dalszej weryfikacji. Trafniejsze wydaje się sformułowanie, że wyciągnięte w oparciu o wyniki wnioski mają charakter hipotez.

Z kolei przy sugerowanej przez Autorkę potrzebie weryfikacji przedstawionych w pracy danych korzystnym byłoby wskazanie na dynamikę kontekstu demograficznego, społecznego i gospodarczego w regionie i podkreślenie konieczności przeprowadzenia takiej weryfikacji w możliwie nieodległym czasie dla uzyskania porównywalnych wyników.

W rozdziale 2, liczącym 22 strony, zatytułowanym *Podstawy teoretyczne*, przedstawione zostały pojęcia wielojęzyczności i polityki językowej jako pojęcia kluczowe w dyskursie. Autorka charakteryzuje politykę językową i sposoby wspierania wielojęzyczności w Europie, prezentuje dyskursy instytucjonalne dotyczące wielojęzyczności. Podkreśla podstawę polityki językowej w Unii Europejskiej, którą stanowi jedność w wielości oraz ukierunkowanie dyskursu na europejską tożsamość i wspólnotę wartości, a także że wszystkie języki europejskie mają tę samą wartość i są istotnym elementem europejskiej kultury i tożsamości. Języki stanowiąc mają podstawową kompetencję w uczeniu się przez całe życie, również w kontekście gospodarczym – konkurencyjności na rynku pracy.

Przedstawiając wielojęzyczność jako cel dydaktyczny Autorka wskazuje na imersję jako skuteczną metodę przyswajania języków.

W podpunkcie *Wielojęzyczność w Unii Europejskiej* prezentuje wyniki dotyczące nastawienia obywateli Unii Europejskiej do wielojęzyczności, nauki języków i poglądów na temat unijnej polityki językowej. Ostatni podpunkt dotyczy pozycji języków sąsiadów w pograniczu niemiecko-polskim. Autorka podkreśla tu, że zainteresowanie językiem polskim w niemieckim obszarze pogranicza rośnie, przytacza dane liczbowe.

Rozdział 3, liczący 86 stron, dotyczy rozważań metodologicznych. Doktorantka opisuje w nim m.in. kryteria niezbędne do uzyskiwania obiektywnych, rzetelnych i prawdziwych danych, omawia metody jakościowe i ilościowe, podkreślając pola ich zastosowania (pierwsze jako służące odkrywaniu, drugie – uzasadnianiu). Odwołuje się przy

tym m.in. do prac: Mayring 2002, Hansen 2003, Lamnek 2005, Brühl/Buch 2006, Bortz/Döring 2006, Kelle 2007 i wskazuje na trudność przeniesienia kryteriów przyjętych dla badań ilościowych bezpośrednio na badania jakościowe. W tym kontekście na stronie 51 odsyła czytelnika do rozdziału pt. *Kryteria badań jakościowych*. Jednak nie znalazłam w pracy rozdziału o takim tytule. Problem ten z powodzeniem rozwinięty został natomiast w podpunktach 3.3. *Uzasadnienie podejścia jakościowego*, 3.4. *Jakościowe metody pozyskiwania danych*, 3.6. *Jakościowe pozyskiwanie i ocenianie danych wg Grounded Theory*.

Rozdział trzeci budzi wątpliwości natury kompozycyjnej. Pierwsza wątpliwość dotyczy włączenia do rozdziału ogólnoteoretycznego (omówione treści z podpunktów 3.1.-3.7.) podpunktu dotyczącego metody badania własnego (p-pkt. 3.8). Informacje te, jako jeden z kluczowych elementów pracy, mogłyby stanowić odrębny rozdział. Wątpliwość zasadniczą budzi jednak fakt, że treści właściwe dla metody badania własnego, zamiast w całości znajdować się w przeznaczonym dla nich podpunkcie (p-pkt. 3.8), pojawiają się częściowo także w wymienionych podpunktach ogólnoteoretycznych. I tak:

- podpunkt 3.2. *Jakościowe vs. ilościowe metody badań* kończy uwagę dotycząca trudności z pozyskaniem własnej grupy badawczej: rodziców dzieci, które uczą się – odpowiednio – języka polskiego (Niemcy), niemieckiego (Polacy) metodą immersji (s. 60-61);
- podpunkt 3.3. poza odniesieniem do kryteriów badań jakościowych zawiera ich przełożenie na własne badania w oparciu o pracę Deitmar 2012;
- podpunkt 3.4. *Jakościowe metody pozyskiwania danych*, prezentujący metody takie jak analiza dokumentów, obserwacja, wywiad, dyskusja, eksperyment, metoda biograficzna, kończy informacją, że do pozyskania danych o sposobach myślenia rodziców w niemiecko-polskim pograniczu odnośnie językowego wychowania i kształcenia dzieci celowym wydaje się wywiad jakościowy jako metoda badania. Jego formom Autorka poświęca kolejny podpunkt (p-pkt. 3.5.);
- podpunkt 3.5.5. pt. *Wywiad epizodyczny* na stronie 87 zawiera stwierdzenie: „W odniesieniu do przedmiotu tu opisanego badania można by w tym miejscu podjąć temat dwujęzyczności w niemiecko-polskim pograniczu, przy czym problematyzowane mogłyby być różne obszary codzienności, jak kontakty wzajemne między niemieckimi i polskimi dziećmi w przedszkolu czy zakupy w kraju sąsiedzkim”;
- podpunkt 3.5.8. pt. *Wywiad ekspercki* na stronach 92-93 niesie informację: „W niniejszym badaniu rolę ekspertów przyjęły kierowniczki i wychowawczynie przedszkoli. (...) Te osoby

ze względu na swoje doświadczenie mogą udzielić dokładniejszych informacji o praktyce, problemach, nastawieniu i motywacjach rodziców w danym regionie”;

- podpunkt 3.7.2. pt. *Wielopłaszczyznowa analiza (DIMEAN)*, na stronie 108 zawiera stwierdzenie: „Na podstawie tych metodologicznych rozważań zostało przeprowadzone badanie jakościowe, którego punktem ciężkości jest dyskurs o wielojęzyczności i jego recepcja w niemiecko-polskim pograniczu. Przedstawione tu wyniki koncentrują się na płaszczyźnie „aktorów” [chodzi o placówki przedszkolne i związane z nimi osoby (p-pkt. 4.1., s. 116) – uwaga recenzentki], tak jak zostali oni skategoryzowani w modelu wielopłaszczyznowej analizy dyskursu wg Warnke i Spitzmüllera”.

Wątpliwości kompozycyjne budzi także podpunkt 3.8.1. zatytułowany *Wybór osób badanych*. Zawiera on bowiem – poza informacją o osobach badanych – treści dotyczące celu, metody oraz miejsc badania: „W niniejszej pracy badawczej podjęty ma być problem, jak na sposoby myślenia i zachowania decyzyjne rodziców w niemiecko-polskim regionie przygranicznym wpływa zinstytucjonalizowany dyskurs o wielojęzyczności. Jako metodę pozyskiwania danych zostały wybrane dyskursy jakościowe. Jako pola akcji dla przykładowych przypadków służą trzy miejsca: Ahlbeck, Frankfurt(Oder) i Görlitz” (s. 108).

W podpunkcie tym Autorka podaje dane liczbowe odnośnie do przeprowadzonych i transkrybowanych wywiadów (w liczbie 25). Z tabeli zawierającej zestawienie osób, z którymi przeprowadzono wywiad (Tab. 11, s. 110) wynika, że faktyczna ich liczba wynosi 24. Różnica między podaną przez Doktorantkę liczbą wywiadów a liczbą osób ich udzielających wynika z błędu technicznego przy podawaniu liczb porządkowych, polegającego na pominięciu liczby 15.

Odnośnie celu, w podpunkcie tym Autorka wspomina o zamierzeniu „przybliżenia z różnych perspektyw wzorów myślenia i nastawień lokalnych aktorów” (s. 109).

Dalsze cele wyszczególnia w podpunkcie 3.8.2. Dotyczą one przedstawienia rozważań rodziców na temat kształcenia językowego dzieci oraz działań politycznych w tym zakresie w niemiecko-polskim pograniczu. (Pojawia się tu także powtórnie informacja o wywiadzie jako przyjętej metodzie badania).

Z podpunktu 3.8.3. wynika, że na przyjętą metodę badania składają się model DIMEAN, wywiady jakościowe oraz Grounded Theory (do analizy i oceny danych). Do oceny danych wykorzystano program komputerowy ATLAS.ti. Autorka informuje, że poza wywiadami uwzględniła m.in. notatki z obserwacji, z rozmów z osobami spoza samej grupy badanej oraz artykuły prasowe dotyczące wielojęzyczności.

W kontekście powyższego nasuwa się uwaga, że podobnie jak w przypadku metody, korzystniejszym dla czytelności przekazu byłoby zebranie wszystkich informacji dotyczących celu w jednym odnośnym punkcie.

Rozdział 4, liczący 10 stron, pt. *Plaszczyzna aktorów* rozpoczyna podpunkt (p-pkt. 4.1.) o tytule: *Kim są lokalni aktorzy?* Jest to jedyny tytuł w pracy sformułowany w formie pytania. Uważam tę formę za zbyteczną. Zupełnie wystarczyłoby sformułowanie: „Lokalni aktorzy”. Komponowałoby się ono z pozostałymi tytułami. Jak wspomniano powyżej, aktorami są placówki przedszkolne. Autorka wskazuje tu na kierowniczkę i kierowników placówek, wychowawczynie i wychowawców, rodziców.

Kolejne podrozdziały zawierają charakterystykę placówek przedszkolnych i ich działalności w badanych trzech regionach: W regionie Ahlbeck/Świnoujście – projekt językowy dotyczący języka polskiego w przedszkolach. Autorka opisuje koleje losu projektu, podaje dane liczbowe odnośnie nastawienia rodziców do nauki przez ich dzieci języka polskiego, przytacza także przykłady wypowiedzi językowych dzieci uczących się języka polskiego, jak „Ich bin trzy”, „Ich habe schon zamknij drzwi gemacht”, „Krowa gibt mleko”, które opatruje stosownymi komentarzami. Opisując region Frankfurt(Oder)/Ślubice Autorka podkreśla jego specyfikę, tj. wielość rodzin dwujęzycznych, w których także i w domu mówi się w dwóch językach. Także i tu Doktorantka przytacza dane liczbowe, omawia też projekty, m.in. projekt Eurokita, dzięki któremu dzieci mogą wzrastać w kulturze dwujęzycznej. Podobnie w odniesieniu do ostatniego z omawianych regionów, regionu Görlitz/Zgorzelec, Autorka omawia realizowane projekty, charakteryzując ich specyfikę i podaje dane liczbowe.

Szkoda, że tylko w odniesieniu do pierwszego z omawianych regionów przytoczone zostały przykłady zachowań językowych dzieci. Dane takie z każdej z omawianych placówek, wsparte komentarzem co do czasu i sposobu pracy z dziećmi, wzbogaciłyby pracę i dały szerszy ogląd zagadnienia.

Rozdział 5, pt.: *Sposoby myślenia i zachowania decyzyjne rodziców* liczy 5 stron i zawiera odnośne informacje pochodzące od rodziców z polskiej i niemieckiej grupy.

Kolejny rozdział, 6, pt.: *Wypracowane koncepty i kategorie i ich status na poziomie aktorów*, liczący 30 stron, zawierający analizę wydzielonych w oparciu o przeprowadzone badanie konceptów i kategorii, takich jak integracja, granica, zmiana, stosowana metodyka, kontynuacja nauki języka po ukończeniu przez dzieci przedszkola, jawi się jako szczególnie interesujący. Autorka opiera się tu na zebranych wypowiedziach, których fragmenty przytacza i umiejętnie komentuje. Pokazując zależności między wyodrębnionymi kategoriami, Autorka zwraca uwagę na rolę licznych dyskursów (obejmujących problematykę

integracji, interkulturowości, migracji, granicy, normalności, zmiany). Autorka trafnie wskazuje na wielostronne relacje pomiędzy dyskursami dotyczącymi każdego z tych zagadnień, umiejętnie przechodzi do pojęć inter- i intradyskursu. Przenikanie się dyskursów dotyczących wielojęzyczności ilustruje na diagramie.

Dla czytelności przekazu wydawałoby się korzystne wprowadzenie wzmianki dotyczącej użycia pojęć konceptu i kategorii oraz określenie ich mianem odpowiednio wszystkich analizowanych jakości (dotyczy to w szczególności metodyki, p-pkt. 6.4. i kontynuacji nauki po ukończeniu przedszkola, p-pkt. 6.5.), a przynajmniej odniesienie do odpowiednich podpunktów rozdziału trzeciego, dotyczącego problematyki metodologii, w których zarysowane zostały oba pojęcia (p-pkt. 3.6, 3.8.3.).

Rozdział kończy podpunkt, w którym Autorka zwięźle i klarownie wykazuje potencjały rozwojowe i czynniki hamujące rozwój dwujęzyczności w badanych regionach.

W rozdziale 7, pt. *Podsumowanie*, liczącym 4 strony, Autorka, porównując sytuację językową na pograniczu niemiecko-francuskim i niemiecko-polskim, wskazuje na rolę stereotypów i uprzedzeń, które w tym drugim mają nadal silne oddziaływanie. Podkreśla też, iż dla skuteczności dwujęzycznego wychowania niezbędne jest wypracowanie konceptu długofalowego dwujęzycznego wychowania i kształcenia w miejsce krótkotrwałych projektów, które często nie mają odpowiedniego finansowania. Autorka wspomina o zintegrowanym koncepcie, którego idea miałaby połączyć wszystkie placówki.

Kolejne 65 stron zajmuje aneks, który zawiera pytania z wywiadu oraz streszczenie analizy danych opracowanych przy pomocy programu ATLAS.ti. Wypowiedzi osób badanych przyporządkowane są tu określonym kodom, jak reakcja obronna przeciwko obcemu, inne języki, obawy i zmartwienia, docenienie języka polskiego (w tym: zainteresowanie, użyteczność, dobrowolność), stosunek do sąsiada, biurokratyczne przeszkody, zaangażowanie, oczekiwania, finansowanie, postęp, integracja, interkulturowość, metodyka, kontakt językowy, zaufanie, dwujęzyczność i inne.

Wartość merytoryczną pracy oceniam wysoko. Problem wielojęzyczności w regionach pogranicza jest niezwykle istotny społecznie, gospodarczo i politycznie. Zaprezentowane wyniki pokazują zarówno to, co udało się osiągnąć, jak i problemy, jakie trzeba jeszcze pokonać i gdzie tkwią trudności hamujące efektywny rozwój koniecznego dwujęzycznego wychowania i kształcenia. Autorka opracowała niezwykle ciekawy materiał, pokazujący sposoby myślenia i nastawienia osób zaangażowanych w ten proces. Materiał ten stanowi cenne źródło informacji, jak efektywniej kształtować i jak przyspieszać proces integracji.

Moje uwagi dotyczą głównie kompozycji pracy. Wątpliwości budzi zamieszczenie w aneksie najważniejszego jej elementu, tj. opracowanego materiału. Korzystnym byłoby pozostawienie w aneksie samego wzoru pytań z wywiadu i wkomponowanie opracowanego materiału w tekst pracy. Treści te mogłyby być na przykład kontynuacją rozdziału 6, albo zostać wyeksponowane jako odrębny, następujący po nim, rozdział. Można by rozważyć także zintegrowanie z nim rozdziału 5, liczącego 4 strony, dotyczącego sposobów myślenia i zachowań rodziców.

Przejrzystości budowy pracy posłużyłoby także odwrócenie kolejności punktów kończących pracę: po *Podsumowaniu* – wykaz bibliografii, następnie spisy tabel i rycin oraz aneks.

W pracy zdarzają się drobne usterki formalne, jak: im deutschen-polnischen w tytule na stronie tytułowej, długości stosowanych myślników, m.in. długie przy –auswertung (Datenauswertung) (pkt. 3.6), –unterschiede (Gruppenunterschiede) (pkt. 5.3.) czy –hindernisse (Entwicklungshindernisse) (pkt. 6.7.) w spisie treści, krótkie np. w przedmowie na str. 4 ... ausfragen ließen - ohne sie wäre .... , für dessen Validität - bei einer ... (s. 30), ... den induktiven Ansatz - von einzelnen Phänomenen ... (s. 46), ... überprüft - es entsteht ... (s. 47), ... kein Selbstzweck - bei jeder ... (s. 55), eine weitere Form von Interviews - explorative Interviews ... (s. 71), ... ausgegeben wird - dies entspricht ... (s. 91), ... Entscheidungen treffenden ... (s. 57), –Dimensionen (Schmerz-Dimensionen) (s. 100), ... den Analyseprozess - in Form ... (s.103), –arenen (Diskursarenen) (s. 104), Spiel– (Spielvormittage) (s. 123), –hindernisse (Entwicklungshindernisse) (s. 155, 158), ... Seite - in Swinoujście (myślник i literówki) (s. 156), Saisonabhängigkeit - außerhalb ... (s. 156), pkt. 3.8. Methodisches Vorgehens, der Bericht erfasst Ergebnisse der Umfragen durchgeführt wurden (s. 25), hat den Anschein (s. 50), Güteriterium (s. 65), Kummunikations- und Interaktionsprozesses (s. 67), Grounden Theory (s. 93), aus den Datenmaterial (s. 96), zu beschrieben (s. 103), Paktiken (s. 104), die Denkwiesen (s. 108), indem sie das Schicksal ihrer Kinder selbst in die Hände nehmen sie und ... (s. 116), w zdaniu Die polnische Sprache spielerisch im gesamten Tagesablauf ... brakuje czasownika (s. 123), ein, der ... ein, der (s. 159 pierwsze zdanie), ihr Einfluss ... zu beleuchten (s. 159).

W tytułach pod diagramami dobrze byłoby zastosować skróty słowa Abbildung, to samo dotyczy wyrazu Tabelle w podpisach pod tabelami. Korzystnym byłoby, by przyjęte raz nazwy regionów były stosowane w całej pracy tak samo, a nie wymiennie Ahlbeck/Świnoujście vs. Świnoujście-Ahlbeck (s. 116), Frankfurt(Oder)/Słubice vs. Słubice/Frankfurt Oder (s. 120), Görlitz/Zgorzelec vs. Zgorzelec/Görlitz. I jeszcze jedna

uwaga dotycząca umieszczenia rozdziałów głównych: powinny one rozpoczynać się na nowych stronach (rozdział 5., str. 125, rozdział 6., str. 129).

Wymienione uwagi mają charakter techniczny i nie wpływają na wartość merytoryczną pracy, która, jak zaznaczyłam powyżej, jest bezsprzeczna. Autorka nie tylko pokazuje stan faktyczny zaawansowania procesu wdrażania dwujęzyczności w niemiecko-polskim pograniczu na dziś, ale wskazuje też potencjały rozwojowe i czynniki hamujące ten proces, dzięki czemu praca stanowi źródło informacji o tym, jak proces ten usprawniać i nad czym w tym kontekście priorytetowo pracować.

Wobec powyższego stwierdzam, że przedłożona przez Autorkę w przewodzie doktorskim praca spełnia wymogi rozprawy doktorskiej i wnoszę o dopuszczenie p. mgr Alicji Gąsczyk do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Jolanta Narwikówna
- Polakówna